

10. SINIF EDEBİYAT I. DÖNEM II. SINAVA HAZIRLIK KÂĞIDI

1. Geçiş dönemi eserleri nelerdir?

- Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacip
- Divan-ı Lügat'ı-t Türk, Kaşgarlı Mahmut
- Atabetül Hakayık, Edip Ahmet Yükneki
- Divan-ı Hikmet, Ahmet Yesevi

2. Kutadgu Bilig'in özellikleri nelerdir?

- Yusuf Has Hacip tarafından 11. Yüzyılda Karahanlı(Hakaniye) Türkçesi ile yazılmıştır.
- Eserin ismi mutluluk veren bilgi anlamına gelir.
- Siyasetname türünün ilk örneğidir.
- Aruz ölçüsü ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Türk edebiyatının ilk mesnevisidir.
- Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han'a sunulmuştur.
- Hem beyit hem de dörtlüklerle yazılmıştır. Eserde 6645 beyit, 173 dörtlük vardır.
- Alegorik bir eserdir. Dört sembolik karakter birbiriyle konuşturularak mutluluk, erdem gibi konular işlenmiştir.
- Eserdeki karakterler ve temsil ettikleri:
  - Kün Togdu: Adalet
  - Ay Toldı: Mutluluk
  - Odgurmuş: Akıbet (Hayatın sonu)
  - Ödgülmüş: Akıl

3. Divan-ı Lügat'it Türk'ün özellikleri nelerdir?

- Kaşgarlı Mahmut tarafından 11. Yüzyılda yazılmış, Türkçenin ilk sözlüğüdür.
- "Türk Dilleri Sözlüğü" anlamına gelir.
- Sözlüğün yanı sıra aynı zamanda antoloji, ansiklopedi özelliği de taşır.
- Araplara Türkçeyi öğrenmek ve Türkçenin üstün bir dil olduğunu kanıtlamak için yazılmıştır.
- 7500'den fazla Türkçe sözcüğün yanında bu sözcüklerin çoğunu örnekleyen atasözleri ve şiirler de kullanılmıştır.
- İçerisinde Türk boylarını gösteren bir harita da bulunur.

4. Atabetü'l Hakayık'ın özellikleri nelerdir?

- 11. Yüzyılda Edip Ahmet Yükneki tarafından Karahanlı (Hakâniye) Türkçesi ile yazılmıştır.
- Karahanlı beylerinden Muhammed Dâd Sipehsalar'a hediye edilmiştir.
- Eserin ismi "hakikatlerin eşiği" anlamına gelir.
- Eserin konusu din ve ahlâktır. Didaktik (öğretici) bir eserdir.
- 101 dördlük 40 beyitten oluşur.
- Hem aruz hem de hece ölçüsü kullanılmıştır.
- 14 bölümden oluşur. İlk beş bölüm giriş kısmıdır. Sonraki sekiz bölüm asıl konunun işlendiği yerdir. Yazar bu bölüme 'nevi' adını vermiştir. Sondaki bir bölüm ise bitiş bölümüdür.

5. Divan-ı Hikmet'in özellikleri nelerdir?

- 12. Yüzyılda Hoca Ahmet Yesevi tarafından yazılmıştır.
- Ahmet Yesevi, hikmet adını verdiği şiirleri bu eserde bir araya getirilmiştir.
- İslâm peygamberinin mucizelerinin, dervişliğe ait övgülerin, Yeseviliğe ait bilgilerin anlatıldığı dini nitelikli bir eserdir.
- Ahmet Yesevi, tarihteki ilk mutasavvıftır.
- Eser; Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli gibi mutasavvıflara da kaynak olmuştur.
- Hem dördlük hem de beyitlerle yazılmıştır. Dördlüklerin uyak şeması : Abcd, dddb, eeeb... biçimindedir.

6. Halk şiirinin genel özellikleri nelerdir?

- İçerik ve bazı biçimsel özellikleriyle İslâmiyet öncesi Türk şiiriyle benzerlik gösterir.
- Bu gelenekteki şairlerimizin çoğu düzenli bir eğitimden geçmemiştir. Bu nedenle halk şiiri sözlü gelenek içinde gelişip büyüyen bir gelenektir.
- Şiirlerin çoğu irticalen (doğaçlama) söylenmiştir.
- Konular; aşk, doğa, kahramanlık, toplumsal olaylar, din gibi temalar işlenmiştir.
- Dil, günlük konuşma dilidir.
- Süslü söylemlere, Arapça Farsça sözcüklere çoğunlukla yer verilmez.
- Basit söz sanatları kullanılır.

- Şairlerin şiirleri daha sonralarda 'cönk' ya da 'mecmua' denen defterlerde toplanmıştır.
- Ölçü hece ölçüsü, nazım birimi dördlüktür.
- Hece ölçüsünün en çok 7'li, 8'li ve 11'li kalıpları kullanılmıştır.
- Bazı şairler İslâmiyet'in etkisiyle aruz denemeleri de yapmıştır.
- Yarım ve cinaslı uyak sıkça kullanılmıştır.
- Dini-tasavvufi halk şiiri, anonim halk şiiri ve aşık tarzı halk şiiri olmak üzere üç bölümde ilerlemiştir.

7. Dini-tasavvufi halk şiirinin özellikleri nelerdir?

Amaç; tasavvufi düşünceleri geniş kitlelere yaymaktır. Bu nedenle sade bir dil ile öğretici bir üslup kullanılmıştır. Bu dönemde hem hece hem de İslâmiyet'in etkisiyle aruz ölçüsü kullanılmıştır. Şiirler, akılda daha kalıcı olsun diye belli bir ezgi ile seslendirilmiştir. En çok ilahi nazım şekli kullanılmıştır.

8. Dini-tasavvufi halk şiiri nazım biçimleri nelerdir? Kısaca bilgi veriniz.

- **İlahi:** Allah ve peygamber sevgisini anlatmak, dini duyguları paylaşmak amacıyla yazılan şiirlerdir. Anlaşılması çok güç ve derin olan tasavvufi düşünceler halkın anlayacağı bir şekilde ve dil ile anlatılır. Genellikle dördlüklerle oluşturulur. Hecenin 7'li, 8'li ve 11'li kalıpları kullanılır. Uyak şeması aaab, cccb, dddb, eeb... şeklindedir. Nadir de olsa beyitlerle ve aruz ölçüsüyle yazılanları da vardır. Yunus Emre, ilahi türündeki şiirleriyle tanınmıştır. İlahi benzeri şiirlere; Mevlevilerde ayin, Bektaşilerde nefes, Alevilerde deme (deyiş), Gülşenilerde tapuğ denir.

DİKKAT!

Yunus Emre'nin eserleri: Risaletü'n Nushiyye, Divan.

- **Nefes:** Bektaşilerdeki ilahi benzeri şiirlerdir. Dördlüklerle ve hece ölçüsüyle oluşturulmuştur. Genellikle nefeslerde tasavvuftaki "vahdet-i vücud" anlayışı anlatılır. Hz. Muhammed ve Hz. Ali için övgülerde bulunulur. Pir Sultan Abdal ve Kaygusuz Abdal nefesleriyle tanınır.
- **Nutuk:** Pirlerin ve mürşitlerin tarikata yeni gelen dervişlere tarikatın kurallarını öğretmek, öğür vermek amacıyla söyledikleri öğretici nitelikte şiirlerdir.
- **Devriye:** Devir kuramını yani evrenin, insanın, canlı ve cansız bütün varlıkların yaratılışının kaynağını, nereden gelip nereye gittiğini açıklayan şiirlerdir.
- **Şathiye:** Tasavvuf erinin kendisinden geçtiği sırada inançlardan teklifsizce ve alaycı bir söz ederek yazdığı şiirlerdir. Sembolik bir üslup vardır. İlk bakışta saçma gibi gelen sözler yorumlandığında tasavvufi anlamlar çıkar.

9. Anonim halk şiirinin özellikleri nelerdir?

- Söyleyeni bilinmeyen şiirlerden oluşur. Söz ile aktarılıp çok sonradan yazıya geçirildiği için ilk biçimlerini koruyamamaları da halkın duygu, düşünce ve yaşantılarını yansıtır. Genellikle yarım uyak kullanılmıştır. Bazı şiirlerde cinaslı uyak ve redif de görülür. Dil sadedir.

10. Anonim halk şiiri nazım şekilleri nelerdir? Kısaca bilgi veriniz.

- **Mani:** Halk arasında en yaygın olan nazım şeklidir. Genellikle tek dördlükten oluşur ve 7'li hece ölçüsü ile söylenir. Uyak şeması 'aaxa' şeklindedir. Asıl anlatılmak istenen son iki dizede söylenir. İlk iki dizeye doldurma mısra denir. Çünkü hazırlık amacı ile söylenir. Sevgi, aşk, gurbet vb. hemen hemen her konuda söylene de genellikle aşk temalıdır.
EK BİLGİ: Manilerin çeşitleri vardır. En yaygın olanı 7'li hece ölçüsü ve tek dördlükle yazılan düz manidir. İlk dizesi yedi heceden az olanlara kesik mani, içinde cinaslı uyak kullanılmışsa cinaslı mani denir. İki kişinin karşılıklı söyledikleri maniler deyiştir. Yedekli (artık) mani ise, dört dizelik maniye aynı uyakta başka dizelerin eklenmesiyle oluşturulan ve cinaslı uyağın kullanılmadığı manilerdir.
- **Türkü:** Kendine ait bir ezgiyle söylenen anonim halk edebiyatı nazım şeklidir. Genellikle derleyicisinin adı ile anılır. İlk söyleyeni zamanla unutulmuştur. Bent ve kavuştak (nakarat) bölümlerinden oluşur.

11. Âşık tarzı halk edebiyatının özellikleri nelerdir?

Âşık adı verilen saz ustaları tarafından halk çevresinde gelişen sözlü edebiyat geleneğidir. Âşıkların yetişmesi usta çırak ilişkisine dayanır. Âşıklar, şiirlerini belli bir ezgiyle irticalen (doğaçlama) söylerler. Nazım birimi dördlük, ölçü hece ölçüsüdür. Genellikle hecenin 8'li ve 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Şiirlerin çoğunda yarım uyak kullanılmıştır. Şiirlerin son bölümünde şairlerin adı geçer. Buna tapşırma ya da mahlas denir.

12. Âşık tarzı halk şiiri nazım biçimleri ve özellikleri nelerdir?

- **Koşma:** Halk edebiyatı nazım biçimleri arasında en çok kullanılanıdır. Hece ölçüsünün genellikle 11'li kalıbı kullanılır. Dördlüklerle yazılır. Dördlük sayısı genellikle 3- 5 arasında değişir. Uyak düzeni: aaab, cccb, dddb; abab, cccb, dddb ya da aaaa, bbba, ccca şekillerinden birisi olabilir. Koşmada genellikle; tabiat güzellikleri, sevgi, aşk, özlem, gurbet, ayrılık, kahramanlık, yiğitlik, gibi lirik konular işlenir. Koşmalar işlenen konulara göre çeşitli isimler alır.
  - **Güzelleme:** Aşk, sevgi, tabiat gibi konular ele alınır. Konusu açısından İslâmiyet öncesinde koşuk, divan şiirinde ise gazele benzer.
  - **Koçaklama:** Yiğitlik ve savaş temaları işlenir.
  - **Taşlama:** Bir kişiyi yermek ya da toplumun aksayan yönlerini göstermek için söylenen şiirlerdir.
  - **Ağıt:** Ölen bir kişinin ardından söylenen şiirlerdir. İslâmiyet öncesinde sagu, divan şiirinde ise mersiye ile benzerlik gösterir.
- **Semai:** Sevgi, doğa ve güzellik konuları işlenir. Koşmaya benzer ancak 8'li hece ölçüsü ile söylenir. Koşmaya göre daha canlı bir üslup vardır. Dördlük sayısı 3-6 arasında değişir.
- **Varsağı:** Şekil olarak semaiye benzer. Dördlük sayısı 3-5 arasında değişir. Uyak düzeni genellikle abab, cccb... şeklindedir. 8'li hece ölçüsüyle söylenir. Nadiren de olsa 11'li hece ölçüsüyle yazılan varsağılar da vardır. Diğer nazım

şekillerinden farkı; bre, behey, hey, hey gidi gibi ünlemlerin bulunması ve yiğitçe bir üslup ile söylenmesidir.

DİKKAT!

Karacaoğlan, âşık edebiyatının en önemli şaz şairlerindedir.

13. Divan edebiyatının genel özellikleri nelerdir?

- 13. ve 19. Yüzyıllar arasında medrese eğitimi görmüş kişiler arasın gelişen seçkin zümre edebiyatıdır.
- Farklı isimlerle anılmıştır:
  - Klasik Türk Edebiyatı
  - Seçkin Zümre Edebiyatı
  - Eski Türk Edebiyatı
  - Saray Edebiyatı...
- Dili ağırdır. Osmanlıca, Arapça, Farsça sözcükler yoğun olarak kullanılır.
- Konuları; aşk, şarap, övgü, yergi vb.
- Divan edebiyatının kaynakları; Kur'an-ı Kerim, hadisler, hadisler, İslâm tarihi...
- Nazım (şiir) ön planda, nesir (düz yazı) arka plandadır.
- Şiire başlık konmamıştır.
- Şiirin kuruluşu kesin kurallara bağlanmıştır.
- Ölçü, aruz ölçüsüdür.
- Nazım birimi beyittir. Az da olsa bentlerle yazılan şiirler de vardır.
- Kafiye, göz içindir. Biçimsellik ön plandadır.
- Bütün güzelliği değil, parça güzelliği ön plandadır.
- Mahlas kullanılmıştır. (Fuzuli, Nefi, Baki...)
- Şiirler divan adlı kitapta toplanmıştır.
- Edebi sanatlar fazlaca kullanılmıştır.

14. Divan edebiyatı nazım biçimleri nelerdir? Özellikleri nelerdir?

- **Gazel:**
  - ✚ Divan edebiyatında en çok kullanılan nazım şekillerindedir.
  - ✚ Araplardan alınmıştır.
  - ✚ Konusu; aşk, sevgi ve güzelliiktir.
  - ✚ İlk beyit kendi arasında, diğer beyitler ilk beyitle kafiyelidir. Gazelin kafiye düzeni (örgüsü) şöyledir; aa, ba, ca, da...
  - ✚ 5-15 beyit arasında değişir.
  - ✚ Gazelin ilk beytine matla(doğuş yeri), son beytine makta (bitiş, kesiliş yeri) denir. Matladan sonraki beyit hüsn-ü matla, maktadan bir önceki beyit hüsn-ü makta olarak adlandırılır.
  - ✚ Şairin isminin geçtiği beyte taç beyit denir.

- ✚ Gazelin en güzel beytine beytü'l-gazel ya da şah beyit denir.
- ✚ Gazelde genelde anlam bütünlüğü aranmaz, anlam beyitte tamamlanır.
- ✚ Beyitler bir konu etrafında toplanmışsa, anlam birliği varsa bu tarzda yazılmış gazellere yek ahenk denir.
- ✚ Bir gazelin her beyti beytü'l gazel kadar güzelse böyle gazellere yek avaz gazel denir.
- ✚ Güzel gazel söyleyene 'gazelsera', gazeli sazla ve makamla okuyana 'gazelhan' denir.
- ✚ Divan edebiyatı şairleri bütün maharetlerini gazelde ortaya koyarlar. Büyük şair olmanın en büyük ölçütü gazellerdir.
- ✚ Aşk acısını işleyen gazellere 'aşıkane gazel' , hayat ve ahlâk dersi verenlere 'hikemi gazel', aşkın güzelliklerini işleyen gazellere 'şuhane gazel', dünya nimetlerinin önemsiz olduğunu anlatan gazellere 'rindane gazel' denir.

- **Kaside:**

- ✚ Gazel gibi Araplardan alınan bir nazım şeklidir.
- ✚ Genellikle övgü ve yergi için yazılır.
- ✚ Beyitlerle yazılır, kafiye şeması gazel ile aynıdır. (aa, ba, ca...)
- ✚ Beyit sayısı 33- 99 arasında değişir.
- ✚ Kasidenin de ilk beytine matla(doğuş yeri), son beytine makta (bitiş, kesiliş yeri) denir. Matladan sonraki beyit hüsn-ü matla, maktadan bir önceki beyit hüsn-ü makta olarak adlandırılır.
- ✚ Şairin isminin geçtiği beyte taç beyit denir.
- ✚ Kasidenin en güzel beytine beytü'l- kasid ya da şah beyit denir.
- ✚ Konularına göre tevhit, münacat, naat, methiye olmak üzere türlere ayrılabilir.
- ✚ Nesib (teşbib), girizgâh, tegazzül, methiye, fahriye, dua bölümlerinden oluşur:
  - **Nesib (teşbib):** Kasidenin giriş bölümüdür. Tabiat tasvirinin yapıldığı veya sevgilinin güzelliklerinin anlatıldığı bölümdür.
  - **Girizgâh:** Asıl konuya giriş yapmak üzere düzenlenmiş en fazla iki beyitlik bölümdür.
  - **Medhiye:** Kasidenin sunulduğu kişinin övüldüğü bölümdür. Bu bölümde abartılı ve sanatlı bir övgü vardır.
  - **Tegazzül:** Şair, kasidenin başında ya da ortalarında arada bir gazel söyler. Bu bölüme tegazzül adı verilir. Tegazzül bölümü her kasidede bulunmaz.
  - **Fahriye:** Şairin kendini övdüğü bölümdür.
  - **Dua:** Şairin, kendisi ve övdüğü kişi için Allah'tan yardım dilediği, dua ettiği bölümdür.

- **Şarkı:**
  - ✚ Türklerin divan edebiyatına kazandırdığı bir nazım biçimidir.
  - ✚ Bestelenmek için yazılır.
  - ✚ Halk edebiyatındaki türkünün karşılığıdır.
  - ✚ Genellikle dört dizelik bentlerle yazılır fakat beş ya da altı dizeli bentlerden oluşmaları da vardır.
  - ✚ Kafiye düzeni aaaa, bbba, ccca şeklindedir.
  - ✚ Geniş halk kitlelerine hitap ettiğinden dili genelde diğer nazım biçimlerine göre daha sadedir.
  - ✚ Her bendin son dizesi tekrar edilir, buna nakarat denir.
  - ✚ Konusu genellikle aşk, sevgili, ayrılık, içki ve eğlencedir.
  - ✚ Bestelenmek için yazıldığından fazla uzun değildir. (2- 5 bent)
  - ✚ Şair genellikle son beyitte mahlasını geçirir.
  - ✚ En önemli temsilcisi Nedim'dir.
- **Mesnevi:**
  - ✚ Divan edebiyatına ait bir nazım şeklidir.
  - ✚ İran(Fars) kaynaklı bir nazım biçimidir. Arap ve Türk edebiyatına İran'dan geçmiştir.
  - ✚ Beyitlerle (ikiliklerle) yazılır.
  - ✚ Her beyit kendi arasında kafiyelidir. Kafiye şeması; aa, bb, cc, dd,ee... şeklindedir.
  - ✚ Beyit sayısı bakımından bir sınırlama yoktur.
  - ✚ Herhangi bir konu sınırlaması bulunmamaktadır.
  - ✚ Aruzun kısa kalıplarıyla yazılır.
  - ✚ Divan şiirinin diğer türlerinin aksine beyitler arasında konu bütünlüğü vardır. (Mesneviler bir olay anlattıklarından beyitler arasında anlam bütünlüğü olmak zorundadır.)
  - ✚ Bir şairin yazdığı beş mesneviye Hamse denir. Beş mesnevi yazan şair hamse sahibi olarak adlandırılır. Türk edebiyatında Ali Şir Nevai, Taşlıcalı Yahya Bey hamse sahibi şairlerdendir.
  - ✚ Savaş konuları işleyen mesnevilere Gazavatname, bir şehrin güzelliklerini anlatan mesnevilere ise Şehrengiz denilmektedir.
  - ✚ Türk edebiyatında yazılan ilk mesnevi 11.yüzyılda Yusuf Has Hacıp'in yazdığı Kutadgu Bilig adlı eserdir. Türk edebiyatında en meşhur mesnevilerin başında ise 13.yüzyılda Mevlana tarafından yazılan Mesnevi adlı eser gelmektedir.
- **Rubai:**
  - ✚ Edebiyatımıza İran edebiyatından geçmiştir.
  - ✚ Kafiye düzeni aaxa ya da aaaa biçimindedir.
  - ✚ Aruzun belli kalıplarıyla yazılır.

- ✚ İlk iki dize düşüncenin hazırlayıcısıdır. Asıl söylenmek istenen 3. veya 4. dizede verilir.
- ✚ Aşk, şarap, hayatın anlamı ve hayat felsefesi, tasavvuf ve ölüm gibi konular işlenir.
- ✚ Genellikle mahlas kullanılmaz.
- ✚ Bu türün en önemli şairi Ömer Hayyam'dır.

- **Murabba:**

- ✚ Murabba, bent adı verilen dört dizelik kıt'alardan oluşan şiir türüdür.
- ✚ Kelime anlamı dörtlüktür.
- ✚ Kafiye düzeni aaaa, bbba, ccca.
- ✚ 4- 8 bentten oluşur.
- ✚ Her konuda yazılabilir. Ancak genellikle didaktik konuları işler.

- **Kıt'a:**

- ✚ En az iki beyitten oluşur.
- ✚ Mahlas kullanılmaz.
- ✚ Divan şiirinde daha çok iki beyitli kıt'alar yazılmışsa da bu nazım biçimiyle yazılmış manzumelerin beyit sayısının otuza kadar çıktığı görülür.
- ✚ Her türlü konu işlenir.

- **Terkibi Bent:**

- ✚ Bentlerle kurulur.
- ✚ 7-12 bentten oluşur.
- ✚ Her türlü konu işlenebilir fakat genellikle sosyal, dini ve felsefi konular işlenmiştir.
- ✚ Edebiyatımızda Bağdatlı Ruhi ve Ziya Paşa bu türün iki önemli şairidir.
- ✚ Her bentin sonunda "vasıta beyti" adı verilen bir beyit bulunur. Vasıta beyti her hanenin sonunda değişir. Eğer değişmiyorsa **terci-i bent** olur.

DİKKAT!

- ✓ *Baki, divan edebiyatının en büyük şairlerindedir. Kanuni'nin ölümü üzerine 'Kanunu Mersiyesi' ni yazdı. En tanınmış eseri: Divan. Kendisi hayattayken Sultanü'ş-şuara (Şairlerin sultanı) unvanını almıştır.*
- ✓ *Nef'i'nin en önemli eseri Siham-ı Kaza'dır.*
- ✓ *Fuzuli'nin önemli eserleri Divan, Beng-ü Bade, Su Kasidesi...*

Başarılar